

VISSZAEMLEKEZÉSEK

PÁSZTOR BÉLA

VISSZAÚT NEM VOLT*

A katonai akadémiát 1939 januárjában végeztem el. Mint hadnagy Szekszárdra, a 18. gyalogezredhez kerültem és az 1. századhoz szakaszparancsnokul osztottak be. Eskümhöz híven igyekeztem a kötelességemet teljesíteni. Hivatva éreztem magam a haza megvédésére. Elöljáróim parancsait teljesítettem és a szabályok szerint nem politizáltam.

Apám postatisztviselő volt és semmiféle magánvagyonnal nem rendelkezett. Csupán a keresetéből tartott el bennünket: anyámat, engem és három testvéremet. Azokban a körökben, amelyekbe én hadnaggyá avatásom után kerültem, pénztelenségem miatt az alsó lépcsőfokon álltam. Így volt ez az akadémián is, ahol egyes előkelő származású társaim több zsebpénzt kaptak, mint amennyit az apám keresett.

A világból alig ismertem valamit, de már az akadémián sokat gondoltam az élet furcsaságain. Olykor ki is nyilvánítottam a véleményemet, s emiatt lázadóznak tartottak, de ennek senki sem tulajdonított különösebb jelentőséget.

Fiatal hadnagy koromban rendkívül mély benyomást tett rám az a koldussereg, amely minden délben a laktanya hátsó kapujánál állt. Öregek, felnőttek, fiatalok, gyerekek voltak közöttük. Rongyos ruhában, kezükben ütött-kopott edényekkel, kannákkal, konzervdobozokkal — ételmaradékért rimádkodtak.

Amikor a konyhaügyeletes tiszt voltam, az ételmaradékot kiosztattam a koldusoknak. Úgy véltem, jót teszek. Ám hamarosan kiderült, hogy a moslák Vendel polgármester dísznait illeti. Fizet érte.

Vitéz Matlár Árpád ezredes, a 18. gyalogezred parancsnoka akkor vont először felelősségre és kioktatott, hogy a jótékonyság a szerzetesek és nem a katonák dolga. A léhűtő csöcseléknek még a közelébe se merjek menni.

Ez már nem tetszett nekem. Ellátogattam a Bartina utca végén élő barlanglakókhoz is, ahol szinte csonttá aszalódott emberekkel találkoztam. Ruhájuk rongyokban lógott róluk. Vézna apróságok szaladtak hozzám és

* Pásztor Béla e munkáját az Ellenállási Mozgalom Történetének Kutatását Ösztönző Pályázaton a „Visszaemlékezések” kategóriában második díjjal jutalmazták. Az itt közölt anyag a visszaemlékezés rövidített változata. — A szerk.

pénzért tartották a markukat. A felnőttek is közelebb jöttek. Félelem és gyűlölet bújkált a tekintetükben.

Amikor újra elmentem, az egyik barlanglakásban egy halott feküdt a földre terített szalmán. Fiatal lány, ócska pokróccal letakarva. Arcának bőre pergamenszerűen áttetszőnek tűnt. Tüdőbaj vitte el.

Az anyja a szabadban mosott. Fel sem pillantott, amikor megnéztem a halottat. A szomszédok egykedvűen ólálkodtak körülöttem. Senki sem sírt. Egy asszony azt mondta, hogy itt csak megváltás a halál. A temetéshez koporsó sem kellett, megfelelt egy rossz zsák is.

Abban az időben már fasiszta tüntetéseket tartottak az országban. Pécsen is felvonultak az egyetemisták, éltetve Hitlert, közben verekedéseket rendeztek és betörték a zsidó kereskedők kirakatait.

A rokonságomhoz zsidó származásúak is tartoztak, akikkel a családom mindig a legjobb kapcsolatot tartotta fenn. Nálunk soha sem merült fel olyan kérdés, hogy ki zsidó és ki nem. És egyszer hírt kaptunk arról, hogy unokanővérem, anyám testvéérének 19 éves lánya (anyai ágon zsidó) félelmében öngyilkos lett. Ez az eset mélyen megrendített bennünket.

Sok más dolog is közrejátszott abban, hogy önmagamban már kezdetben a fasizmus ellen forduljak. A későbbi események pedig még inkább erre kényszerítettek.

Vitéz Matlár Árpád ezredest régebben Maukschnak hívták. Hogy miért magyarosított, azt ő tudja. De az biztos, hogy német érzelmű maradt. Anynyira, hogy nem győzte dicsőíteni Hitlert és a német hadsereget.

Sokan egyetértettek velem. A tisztikar nagyobb része német származású volt, a katonák pedig főleg a környékbeli sváb községekből kerültek Szekszárdra.

Az első „nagynémet” hangokra már 1939-ben kezdtem figyelni. Matlár seholy sem szégyellte kifejezésre juttatni a fasiszta Németország iránti rokonszenvét. Később, ahogy a német hadsereg sorra-rendre megszállta Európa országait, még fokozódott a lelkesedése. Amikor aztán az egyik tisztgyűlésen ismét a németek dicsőítésébe kezdett, nem bírtam megállni, hogy oda ne szóljak:

— Nem vagyunk labancok!

Matlárt egy pillanatra meghökkentette ez a megjegyzés, majd durván kioktatott a „hazafiasságra”. Folytatásként pedig ezredkihallgatásra rendelt. Akkor fenytett meg először. Nem azért, amit mondtam, hanem a fegyelmezetlenségem és tiszteletlenségem miatt.

A következő tisztgyűléseken már én voltam a célpont. Ilyesfajta megjegyzéseket tett:

— A németek a mi barátaink, akár tetszik valakinek, akár nem.

A sváb származású tisztok elhatárolták magukat tőlem. Kerültek, mint valami leprást. Én is őket. Csak néhány barátom maradt: Földváry István, majd később Sólyom László és Lazár György hadnagy. Kockáztatni azonban ők sem mertek. Pedig a későbbi tisztgyűléseken is elhangzottak az egész magyar népet lesajnáló és a fasizmust dicsőítő megjegyzések. Ismét „önérzeteskedtem”, ami persze újabb fenytéssel járt.

A környező sváb községekben megkezdődött a Volksbund szerveződése.

Kakasdon, Cikón, Véménden és más helyeken még vizet sem adtak azoknak a katonáknak, akik magyarul beszéltek. Gyakorlatokon jó alkalom volt számomra, hogy a magukat magyaroknak valló sváb katonák útján értessem meg a volksbundistákkal, hogy mi a tisztesség. El is tángáltak közülük néhányat, amúgy istenigazában.

A híre ennek is hamar eljutott sokfelé. Kaptam a volksbundistáktól az üzeneteket, hogy ne merjek még egyszer a községükbe menni, mert leszámolnak velem.

Viszonzásul megtiltottam a szakaszomnak, hogy Hitler nevét kiejtsék a szájukon. Ebben nem ismertem tréfát.

Néhány embert ismertem akkoriban Szekszárdon, akiknek németellenességéhez nem fért kétség. Ők kapcsolatban álltak egymással. Szellemi irányítójuk Géczy Iván alezredes volt, a kör pedig néhány tanárból, orvostól, tisztviselőből tevődött össze.

Géczy Iván felesége zsidó származású nő (orvos) volt, emiatt alezredes léte egészen alacsony beosztásba került. Elválhatott volna a feleségétől, ő azonban erkölcsileg sokkal magasabb fokon állt, semhogy ilyen áron mentse magát. A tisztikarban egyetlen barátjának tartott. Sokszor találkoztunk. Otthon együtt hallgattuk a rádióban Londont és Moszkvát. Tájékoztattott a láktanyai eseményekről. Óvott azoktól a túlzásoktól, amelyeket németellenes felháborodásomban néha-néha elkövettem.

A barátságunk — bár nagy volt közöttünk a korkülönbség — szekszárdi tartózkodásom alatt soha nem szakadt meg. Amikor pedig a felszabadulás után találkoztunk, átölelt. Patakozott a könny a szeméből. Nem hitte, hogy életben maradtam. Mert közben sok minden történt, amiről ő is hallott egyet, s mást.

A Pócspecriben töltött napok emlékezetesek maradtak számomra. Ebben a Szabolcs megyei faluban állomásozott a századom 1940-ben, az erdélyi bevonulás előtt. A zászlóaljparancsnokom Örley Zoltán őrnagy volt.

Egyik nap hivatott, az asztaláról felkapott egy újságot és az orrom elé tartotta.

— Olvassa! — ordította egy cikke mutatóva.

Kerekre tágtult szemmel bámultam.

Mi lehet ebben olyan nagy szenzáció? Hamarosan megtudtam. Basch és Mühl képviselő interpellált, hogy egyes fiatal tisztek németellenes magatartást tanúsítanak. Néhányat név szerint is megemlítettek. Az egyik Pásztor Béla hadnagy volt, aki Hitlert a katonák előtt nyomdafestéket nem tűrő jelzőkkel illette.

Kihajtottam a Pesti Hírlapot. Néztem a betűket, néztem Örley Zoltánt és csendesen megszólaltam:

— Hazaárulást nem követtem el, az eskümet nem szegtem meg. Mi bűn van abban, ha egy németről megvan a magam véleménye? — kérdeztem.

Örley Zoltán közben kissé lehiggadt. Talán a kérdésem is gondolkodóba ejtette, mert már barátságosabban szólt hozzám:

— Légy óvatosabb! Nem lehet fejfel a falnak menni. Engem is kellemetlen helyzetbe sodorsz, ha folytatod.

‘Mit válaszolhattam volna? Inkább az járt az eszemben, hogy vajon ki

jelenthetett fel engem. Hát már odáig süllyedtünk, hogy a németek besúgókat tarthatnak a magyar hadseregben? Csak úgy forrt bennem az indulat.

Visszatértem a századom körletébe. Kellemetlen helyzetben éreztem magam. Vajon mi lesz a Pesti Hírlapban megjelent cikk következménye? Mérlegeltem a helyzetet. És ekkor a közelben felhangzott a Deutschland, Deutschland über alles... dallama. Kórusban énekelték a svábjaim. Tüntetően. Mintha az én leckéztetésemre szánták volna.

Meglehetősen nyugodt természetű voltam, de a „Deutschland” hallatán elkapott a méreg. Talán olvasták a Pesti Hírlapot a katonák, s a cikk nyomán bátorodtak fel ennyire? Lehet, de én sem ezt, sem mást nem kérdeztem tőlük, hanem riadóztattam az egész századot.

Amikor a katonák elé álltam, már nyugodt hangon hirdettem ki:

— Szabadságot a jövőben csak azoknak engedélyezek, akiknek 10 holdnál kevesebb földjük van.

Ennyi éppen elég volt. Nagyon jól tudtam, hogy a magukat „nagynémetnek” tartó svábok mind jómódúak és többnyire magyar cselédjeik vannak. Akadtak, akik megpróbáltak félrevezetni, s azokat fogsággal fenytettem meg.

Néhány nap múlva ismét hivatott Örley Zoltán és akkor már baráti hangon közölte az ezredparancsnok parancsát. Ennyi volt:

„Szekszárdra való hazatérés után anyagi tisztí beosztásba helyezem.”

A svábok miatt.

Örley Zoltán őszintén sajnált. Tudta jól, hogy egy csapattisztnek megalázó az ilyen beosztás. Vége a karriernek.

Ettől kezdve a sváb tisztek lenéztek és csak amolyan másodrangú személyeknek tartottak. Még fokozódott a megvetés, amikor Erdély megszállása után hazakerültünk Szekszárdra. Számoltam a raktárban az ingeket, gatyákat, sisakokat...

Közölték velem, hogy destruktív magatartásom miatt a jövőben emberek közé nem vagyok beosztható. Emiatt az 1941. évi bácskai bevonuláson már nem is vehettem részt.

Az ezred elment, én maradtam. Amikor pedig kezdtek érkezni a hírek Bácskából, már egyáltalán nem sajnáltam, hogy anyagi tiszt lettem. A gyilkosságok sorozatát követték el egyes sváb tisztek, s visszatérésük után még büszkélkedtek is tetteikkel.

Ettől kezdve Matlár Árpád még nyíltabban hangoztatta a német szövetségesek iránti hűség szükségességét és magasztalta Hitlert.

Géczy Ivánnal többször találkoztam és megbeszéltem vele az eseményeket. Nagyon óvott attól, hogy elragadtassam magam. Adódott azonban olyan helyzet, amikor erre képtelen voltam és így ismét fenytésben részesültem.

Sok volt már a rovásomon, amikor 1942-ben megszervezték a frontra szánt 2. magyar hadsereget. A 18. és az ebből ikreződő 48. gyalogezred is a hadrendbe került. Akkor ismét „emberek közé beoszthatónak” nyilvánították. Így lettem anyagi tisztből a 48. gyalogezred 1. századának parancsnoka. Ezredparancsnokom vitéz Pulay Rezső alezredes, zászlóaljparancsnokom vitéz Bede-Fazekas (ha jól emlékszem) István alezredes lett.

A századom többségében nincstelen parasztokból állott. Sváb alig akadt közöttük. A legjobb módúaknak sem volt többjük 10 holdnál. Két tartalékos zászlós, egy hadapród őrmester és egy szakaszvezető volt a szakaszparancsnokom.

A fegyverzetről, felszerelésről már eleget beszélt a hadtörténelem. Az emberek hangulatáról is. Ahhoz nincs sok hozzáfűzni valóm. Legfeljebb annyi, hogy egy gyalogos század az átlagosnál jóval siralmasabban nézett ki.

Egy nap aztán megkezdődött a vasúti szállítás. A vonatunk egy ideig lengyel területen haladt. Mindenfelé pusztítást láttunk. A lakosság enni- valóért könyörgött.

Valahol Resica környékén rakodtunk ki. Onnan még nagyon messze volt a végcélunk. Fárasztó gyalogmenet következett. A Donig jóformán pihenő nélkül jutottunk el és szinte „belezuhanjunk” a korotojaki harcokba.

Korotojak, a Don nyugati partján fekvő kisváros birtoklásáért folyt a harc. A szovjet csapatok rendkívül szívós ellenállása sorra-rendre visszaverte a támadásokat.

A Bede-Fazekas alezredes által vezetett 48/I. zászlóalj hosszú gyalogmenet után fejlődött harcrendbe. Századom az első lépcsőben, egy kis erdőben foglalta el kiindulási helyét. Vagy 5 kilométerre lehattunk a Dontól.

Az első repülőtámadás itt ért bennünket. Három gép csapott ránk. Ettől kezdve nem volt nyugtunk a szovjet repülőktől. Még éjszaka sem, amikor beértünk a városba. Sztálin-gyertyák fényénél szórták le bombáikat. Uralták a légteret.

A városban egyébként csend volt. Egy lövés nélkül eljutottunk a kijelölt magaslatra, ahonnan hajnalban elénk tárult a Don vizének ezüstös sávja. A túlsó parton semmi mozgást nem láttunk. De azért valami nyugtalanító feszültséget éreztünk.

Amikor egészen kivilágosodott, elszabadult a pokol. Először csak egy-egy puska- lövés csattanását hallottuk, majd elkezdődött a tüzérségi és az aknavetőtűz. Nemsokára már remegett a föld a becsapódásoktól. Az emberek megrémültek. Valaki vissza kezdett rohanni, a többiek utána. Lefelé a magaslatról. A tüzérségi és aknavető tűz lépésről-lépésre követte őket. Talán valaki a városból rádió- n irányította a szovjet tüzérséget. Aratott a halál.

Egy félig romos épület mögé húzódva figyeltem az eseményeket. Nem futottam hátra. Az ember ne keresse a halált. A századtörzsem 5 katonája is ott maradt velem. Azon töprengtünk, vajon miért nem lő a tüzérségünk? És hol vannak a repülőink? Miért nem vetnek véget ennek a szörnyű mészárlásnak? Miféle vezetés az, amely a gyalogságot ennyire védtelenül hagyja?

Körülöttünk elcsendesedett a zaj. Tanner Károly, a 2. század parancsnoka futva jött hozzánk. Rémület tükröződött a szemében.

A tennivalókat akarta megbeszélni velem, ám egy akna csapódott a közelbe, ő pedig jajkiáltással elvágódott. Behúztuk a romos épületbe. Láttuk, hogy az ingén, a szíve fölött, vérfolt jelenik meg. Gyorsan elővettem a sebkötöző csomagot, szétnyitottam az ingét és a vért gézzel leitattam.

— Csak egy kis karcolás — próbáltam megnyugtatni, s még csodálkoz-

tam is, hogy miért ájult el. Nemsokára aztán felugrott és mint az örült, futásnak eredt.

Tudtam róla, hogy ő volt a bácskai Zenta egyik legvéresebb kezű hóhéra. Szemrebbenés nélkül lőtt le 10 embert, akiket az őrizetére bízta. Tetteiről fényképek készültek, amelyeket Szekszárdon büszkén mutogatott mindenkinek. Most pedig egy kis karcolástól megrémült.

Ennek a hős svábnak a valódi énje tárult fel előttünk.

A korotojaki harcok még talán másfél hétig tartottak számunkra. A parancsnokok kezéből kicsúszott a vezetés, csak a szakaszok és a századok maradtak együtt valamennyire. A gyalogság nem kapott tüzérségi támogatást, a szovjet tüzérség viszont tűzősszpontosisokkal súlyos veszteségeket okozott. Aki megmaradt, idegileg az is tönkrement.

Zászlóaljparancsnokomnak, vitéz Bede-Fazekas alezredesnek fogalma sem volt a harc irányításáról. Amolyan számjátéknak képzelhette az egész háborút. Amikor elcsendesedett a harc, hajszolta a katonákat előre, amikor pedig „visszalöttek”, vitéz létére nyomtalanul eltűnt.

Hogy hány halottja volt a korotojaki harcoknak, azt a hadtörténetészek talán meg tudják mondani. Az én századomnak egyharmada esett el. Két szakaszparancsnok is a csatatéren maradt.

Temetni nem lehetett. A hullák a nagy hőség miatt gyorsan bomlásnak indultak. A hullaszagot kilométerekről érezni lehetett. Korotojak egyetlen nagy temetővé vált. S akik ebben a harcban életben maradtak, azok is annyira megviselteké váltak, hogy alig volt jártányi erejük.

A korotojaki harcok után az egész 12. hadosztályt átcsoportosították a scsucseji hídfőhöz. A légitámadás veszélye miatt eléggé tagolt menetoszlopban vonult a 48. gyalogezred a megjelölt helyre. A teljesen kimerült emberek csak vonszolták magukat. Hol volt már a „győzelembe vetett hit”, amit egészen addig lehetett élesztgetni, amíg a szovjetek „vissza nem löttek!”

Kresztiki volt a végcél. A szakaszokat szállássá átalakított házakban helyezték el. A 48. gyalogezred megmaradt része teljesen harcképtelenné vált. Az idegkimerültségtől mindenkinek állandó hasmenése volt. Csak főtt krumplit ettünk és teát ittunk. Jóformán a lábunkra sem tudtunk állni.

Talán három hét sem telt el, amikor előre kellett mennünk a védőállásba. Német és magyar egységeket váltottunk fel. A századom védőkörletében kiépített árkok, tüzelőállások, óvóhelyek jóformán alig voltak. Műszaki akadályokat is csak itt-ott létesítettek, szerencsére azonban gyenge szovjet erők álltak velünk szemben.

Első dolgunk volt tehát a futóárkok elkészítése és óvóhelyek létesítése. A műszakiak éjszakánként aknát is telepítettek és drótakadályt építettek a védőállás elé. A katonákkal sikerült megértetnem, hogy az életüket csak a jól kiépített védőállás mentheti meg.

Nemsokára aztán be is igazolódott, hogy érdemes volt megfelelő óvóhelyeket építeni és futóárkokat létesíteni. Szeptember végén ugyanis hatalmas tüzérségi és aknavetőtűzzel előkészített éjszakai támadást kaptunk. A szovjet csapatoknak sikerült századom jobb és bal szomszédjának a védőállásába betörniük. Többen elestek, megsebesültek. Nálunk mindössze egy katona sérült meg, kettő pedig megőrült.

A támadás után a zászlóaljparancsnok nagyon csodálkozott, hogy a támadásnak egyetlen halottja sem volt, holott az előkészítő tűz központjában éppen az én századom állt.

A katonák okultak. Én meg újra és újra magyaráztam, hogy a hősködés semmit sem ér. A háborút az nyeri meg, aki életben marad. Az életbenmaradáshoz pedig reményt csak a föld védelme nyújt, mert a tüzérségünkre, amelynek alig volt lőszer, nem számíhattunk.

Semmiféle olyan akciót nem engedtem meg, amivel magunkra vonhatuk a szovjetek figyelmét. Mi húztuk volna a rövidebbet, hiszen minden próbálkozást tüzérségi és aknatűzzel toroltak meg. Pontosan lőttek és a lőszerrel egyáltalán nem takarékoskodtak.

Nehéz idők következtek. Korán sötétedett, későn virradt. Egyre hidegebb is lett. A mezei egerek behúzódtak az óvóhelyekre és mindent összerágtak. Tele voltunk tetűvel, mosdásra, tisztálkodásra jóformán semmi lehetőségünk nem volt. Az ételmezés gyenge volt. Egy-egy ebéd olykor el sem jutott az első vonalba.

Október végén rövid időre kivonták a századomat a védőállásból és ezredtartalékként Kresztikibe kerültünk, pihenőbe. Ezután egy másik védőkörletbe küldtek előre. Itt a szélességi kiterjedés jóval meghaladta az egy kilométert. A magas dombokról jól belátható volt a Don folyó egy szakasza.

Ilyen szélességben 70 emberrel csak támpontszerűen lehetett megszervezni a védelmet. Ez pedig a szovjet harcosokat szinte csábította éjszakai vállalkozásokra. Sikerült is nekik vagy kétszer rajtaütést végrehajtaniuk és foglyot ejteniük. Közben néhány katonát közelharcban kézígránáttal vagy szuronnyal meg is semmisítettek. A saját halottjaikat és sebesültjeiket mindig magukkal vitték.

A századom létszáma csökkent, utánpótlás azonban nem volt.

Hazulról rossz hírek érkeztek. A katonák családjai éheztek. Volt, akinek a felesége módosabb emberrel állt össze, mást a menyasszonya hagyott el. Rontotta a hangulatot az egyre rosszabbodó ellátás is. Amikor leesett a hó, rendkívül megnehezedett a szállítás. Tudomásunkra jutott azonban, hogy hátul, a front mögötti területeken, dínom-dánomokat rendeznek.

A felváltásunkról, amelyről kezdetben még szó volt, végképp elhallgattak. Ilyen körülmények között már semmiben sem reménykedtünk. Halálraítéltnek tartottuk magunkat.

Volt, aki öngyilkos lett. A puskájával mellbe lőtte magát. Ketten az aknamezőn lették halálukat. Néhányan éjszaka átszöktek a szovjetekhez, ám előfordult, hogy járőrrel találkoztak, amely lelőtte őket. Átszökött a fronton Joó János hadapród őrmester is, az egyik szakaszom parancsnoka.

Akkoriban levelet kaptam hazulról, amelyben apám arra kért, hogy írjak Karcag Imre munkaszolgálatosnak, közöljem vele, hogy a szülei jól vannak.

Dr. Karcag Imre pécsi ügyvéddel és családjával jó kapcsolatot tartottunk fenn. A férfit az első világháborúban vaskoronarenddel tüntették ki. Ez az érdem azonban 1942-ben már mit sem számított. A fiát, mint zsidó munkaszolgálatost, elhurcolták.

Apám kérését menten teljesítettem. Egy tábori levelezőlapot küldtem neki,

melyre csupán ennyit írtam: „Kedves Imre! A szüleid jól vannak, egészségesek. Ne aggódj!”

Alig telt el néhány nap, amikor váratlanul megjelent a bunkeremben a hadosztály ügyésze, egy főhadnagy, és velem egy törzsőrmester, géppisztolyal. A főhadnagy mutatta a tábori lapot és megkérdezte:

— Ön írta?

Kissé meglepődtem a dolgon. Vajon miért lehet neki ez érdekes?

— Igen, én — válaszoltam, hiszen tagadni úgysem lehetett volna.

Rövid jegyzőkönyv készült, amit aláíratott velem. Ezután elém tette a hadosztályparancsnok letartóztatási parancsát, amely egyúttal azt is előírta, hogy a századparancsnokságot ideiglenesen az egyik szakaszparancsnokom vegye át.

A ceremónia nem sokáig tartott. Ilyen helyen nincs szükség nagy hivatali ki- és beiktatásra, hiszen ha egy parancsnok elesik, a rangban utána következő menten a helyére lép.

Hamarosan elindultunk hátra. Egy darabig a futóárokban, majd a peremvonal mögött, egy horhos szegélyén, a völgybe. Ott már nyugalom volt. Elöttem a főhadnagy, mögöttem a törzsőrmester lépkedett. Csizmánk talpa alatt csikorgott a hó.

Végre kiegyenesedhettem. Mennyivel más itt, mint az első vonalban! — gondoltam magamban. De mit tudhatták ezt a kísérőim, akik lakásban csinálják végig a háborút? Talán először voltak a védőállásban, ahol a századom még élő katonái már hónapok óta néznek farkasszemet a halállal. Éjjel-nappal, ködben, sárban, fagyban. Kíéhezve, elcsigázva, teljes reménytelenségben.

Megalázó volt, hogy fogolyként kísérnek hátra, de nem bántottam miatta. Mit követtem el? Nyílt lapon írtam és mégcsak nem is rejtjelezett szöveget. A barátomnak. Mi bűn van ebben?

Kresztikibe érve az egyik házban gramofon szólt. Megborzongtam. Mintha csak most tértem volna vissza a sírból az életbe.

Az ezredparancsnokságra kísérték, ahol már várt rám Kálnoky Kiss Tibor százados, a 12. könnyű hadosztály K-tisztje. Rögvest meg is kezdte a kihallgatásomat. Az első szavaiból rájöttem, hogy valami jó fogást sejt az ügyemben, amivel megalapozhatja majd a karrierjét. El is kezdett a „kereztkérdéseivel” ostromolni, de még a legjobb szándék mellett sem tudtam neki „érdekes” válaszokat adni.

Kálnoky Kiss Tibort először is az érdekelte, hogy milyen kapcsolatot tartok fenn az oroszokkal és az angolokkal. Egészen együgyű dolognak tartottam ezt a feltételezést és ajánlottam, próbálja ki, milyen lehetőségei vannak egy lövészszázad parancsnoknak. A javaslatomat szemtelenkedésnek és nem tudom miért, de lázításnak is tartotta. Viszonzásul plutokratának, meg zsidóbérencnek titulált. A sértésért „a lovagiasság szabályai szerint” nem állt módomban elégtételt venni, hiszen le voltam fegyverezve. Egyébként sem tudtam, hogy mi az a plutokrata, sőt még azt sem, hogy mik a zsidóbérencség kritériumai. Mert tulajdonképpen az apám „bérelt” fel, hogy írjak Karcag Imrének, az apám pedig nem volt zsidó.

Két nap és két éjjel foglalkozott velem Kálnoky Kiss Tibor. Persze meg-

szakításokkal. Ellentmondásokba akart keverni, de ez azért sem sikerülhetett, mert nem volt semmi kevernivalóm. Azt is bizonygatni próbálta, hogy Joó János hadapród őrmester az én megbízásomból szökött át a szovjet csapatokhoz. Ez sem sikerült, hiszen minden századtól szöktek át katonák, s ilyen alapon valamennyi századparancsnokot megillette volna a plutokrata jelző.

A harmadik nap közölte velem a hadosztályparancsnok parancsát, amely szerint frontszolgálatra alkalmatlan, destruktív elem vagyok. Közölte azt is, hogy Bugyonnijba helyeznek át, ahol az akkor kikergetett budapesti gyalogezred I. zászlóaljánál kell jelentkeznem. Az a feladatom, hogy adjam át a védelemmel kapcsolatos szakmai tapasztalataimat.

Búcsút vettem ismerőseimtől és egy éppen felvételezésre induló tehergépkocsin elindultam Bugyonnijba. Velem jött a századom öt katonája is, akiket én kiválasztottam magamnak. Távbeszélőn rendelték hátra őket.

Milyen szerencse, hogy írtam Karcag Imrének! — gondoltam magamban, amikor a teherautón róttuk a kilométereket: nem lőtt ránk senki, kaptunk ennívalót és Bugyonnijban lesz módunk arra is, hogy kiirtsuk a tetveinket. Persze azért egy „rossz helyre” címzett tábori levelezőlap más következményekkel is járhatott volna. Akkoriban igazán olcsó volt az emberélet. Kresztikiben előre ásták a sírokat, amelyek szép sorjában meg is teltek magyar hősi halottakkal. Ám egy eltévedt golyó is hősi halottá magasztosította az embert, ha mondjuk a K-tiszt azt úgy látta jónak.

De Kálnoky Kiss Tibor megkegyelmezett nekem, s így nem terheli eggyel több gyilkosság a lelkét. Az életben maradásomnak talán még hasznát látja a 2. magyar hadsereg. És próbáltam is megértetni a budapesti gyalogezred I. zászlóaljának tisztjeivel és katonáival, hogy a védelemben csak az ásó mentheti meg az életüket. Sem tűzérési, sem repülőátogatásra nem számíthatnak.

Egyes értelmesebb embereknek elmondtam szörnyű korotojaki kalandjainkat, amikor az oroszok úgy lőttek bennünket, mint a nyulakat. Azt is, hogy a védelemben milyen szenvedés az élet. Nincs lőszer, nincs élelem, az óvóhelyek még a repesz ellen sem védenek, rossz a ruházat, rettenetes a hideg. Mi mást mondhattam volna?

A zászlóalj tisztjei és katonái amúgy sem lelkesedtek, hát még amikor megtudták, hogy milyen sors vár rájuk! Mert váltásra jöttek, az első vonalban levők felváltására. Összesen 30 puskával az egész zászlóalj. A többi fegyvert majd a védőállásban veszik át — volt az elképzelés. De erre nem kerülhetett sor. Mert hiába igyekeztem a védelem titkaiba beavatni a zászlóaljat, éppen úgy, mint a többi váltásra érkezett egység, 1943 januárjában a szovjet támadás megállítására kapott parancsot. A fegyver pedig ott maradt a védőállásban. Sok-sok ezer halottal együtt, akiket már nem lehetett felváltani. Rajtuk keresztül tört feltartóztathatatlanul előre a szovjet hadsereg.

Ezt ugyan csak később tudtam meg. Mások elbeszéléséből, majd még pontosabban a történelemből. Addig azonban sok víz folyt le a Donon.

Bugyonnijból 1943. január 13-án délután érkeztem vissza Kresztikibe. A jelekből mindenki arra következtetett, hogy a szovjet csapatok támadásra

készülnek. Engem is azért küldtek előre, hogy vegyem át a századom parancsnokságát, amire pedig plutokrata mivoltomnál fogva előzőleg méltatlannak tartottak. Ám ha baj van, akkor mindegy. Hősi halottnak én is megfelelek.

Semmi kedvet nem éreztem arra, hogy a lövészárókba előre menjek. Azal tisztaban voltam, hogy sokáig nem maradhatok a faluban, de legalább éjszaka még fűtött szobában alszom — gondoltam magamban. Kaptam is helyet az egyik házban, amelyet az ezred gazdasági hivatala foglalt le. Enni is adtak.

Az emberek biztosra vették, hogy a szovjet hadsereg hamarosan megindítja itt is a támadást. Urivnál már elkezdődött. Véres harcokról érkeztek hírek. Előttünk pedig halálos csend volt a fronton. A hőmérő mínusz 39 fokot mutatott.

Hajnalban egybefolyó robbanások zajára riadtam fel. Szinte remegett a föld. Nemsokára éles csattanások jelezték, hogy Kresztikit is lövi a szovjet tüzérség. Kirohantam a házból. Az onnan elég jól látható első vonalból magasra csapott a robbanások füstje. Egy idő múlva néhány német repülő jelent meg és leszórta a bombáit a szovjet csapatok készenléti helyére. Aztán szovjet repülők támadtak a magyar állásokra. Rövid ideig tartó légi harc is keletkezett.

Már teljesen világos volt, amikor szovjet harckocsikat pillantottam meg, amelyek túljutottak a védőálláson és Kresztiki felé közeledtek. A harckocsikat gyalogság követte sűrű csoportokban. Hogy mi történt abban a nagy kavarodásban, messziről nem lehetett megállapítani. Tény azonban, hogy az első szovjet géppisztolyos csoportok csak déltájban érték el a községet. A harckocsik láthatóan inkább délre, Márki község irányába folytatták támadásukat. Már esteledett, amikor Kresztikit nagyrészt elfoglalták a szovjet csapatok. Menekülők özönlöttek hátra.

Hordták a sebesülteket is, akiket lovaskocsikon, szánokon próbáltak elszállítani, de kevés volt a kocsi, az éhezéstől legyengült lovak pedig nem bírták a terhet.

Teljesen felbomlott a rend. Ebben a pánikban hiába próbálta volna bárki is feltartóztatni az embereket. A fegyverét mindenki eldobálta és csak az életét mentette.

Szerencsére korán sötétedett. A szovjet harcosok legalább célzott lövést nem tudtak leadni a menekülő csoportokra. Süvöltött a szél, felkavarta a havat. Az út eltűnt, egyetlen támpont a sarkcsillag maradt. A katonák ösztönösen egymás nyomában lépkedtek. Sapkájukat a fülükre húzták. Leheletüktől deres lett az arcuk és a köpenyük gallérja. A hazajutás vágya emberfeletti erőt kölcsönözött nekik.

Az első község közelébe érve távolról tüzet nyitottak ránk. Az egyik katonára lábát találat érte. Jajveszékelt, hogy ne hagyjuk ott. Néhányan felváltva el is vittük a községbe.

Hátulról egy személygépkocsi közeledett tompított fénnel. Feltartott kézzel elé álltam. A gépkocsivezető lassított. Kinyílt az ajtó és Kálnoky Kiss Tibor, a hadosztály K-tisztja rám mordult:

— Mit akar?

— Egy sebesültet kellene elszállítani — jelentettem.

— Félre az útból! — ordított és utasította a gépkocsivezetőt, hogy hajtson tovább.

— Szemetek... — mormoltam.

Arra gondoltunk, hogy a sebesültet betesszük az egyik házba és az ott lakó család gondjaira bízjuk. Ám ekkor néhány német tehergépkocsi jött visszafelé. Megállítottam az elsőt és mutattam, hogy egy sebesült van közöttünk. El kellene szállítani. A gépkocsivezető hajlandó is lett volna. Még segített is felemelni, de a hátul ülő németek tiltakoztak és az egyikük puska-tussal a kapaszkodó magyar katona ujjaira vágott. A szerencsétlen kínjában az eszméletét veszítette. Így vittük a legközelebbi házba, ahol egy idős házaspár lakott. Odaadtuk nekik a sebkötöző csomagunkat, hogy részesítsék elsősegélyben. Mutattuk a kezét is és megmagyaráztuk, hogy a „nyemcik” nyomorították meg. Ők meg csak néztek sajnálkozva.

A téli visszavonulás borzalmait lehetetlen leírni. Olvastam Tolsztoj Háború és béke című regényét, Napóleon hadseregének a pusztulását. Az vár ránk is. Ebből a pokolból aligha lehet megmenekülni — gondoltam.

De mentünk nyugat felé, szívós kitarással. Kisebb-nagyobb csoportok keletkeztek, melyek hol elváltak, hol pedig ismét találkoztak. Időnként egy-egy parancsnok megállított bennünket, hogy a hómezőn tüzelőállást foglalva (fegyver nélkül) állítsuk meg a szovjet támadást. Agyonlövésssel fenyegetett bennünket, de hamar odébb állt. Mi pedig követtük.

Bugyonnijban égett egy katonai raktár, amely tele volt élelemmel és téli ruházattal. Az egyik részébe még bejutottunk és megpakoltuk magunkat szalonnával. Volt, aki rumot talált és ivott. Nem sokáig folytatta az útját. Leült pihenni és percek alatt megfagyott.

A németek sehol sem engedtek bennünket a házakba bemenni. Csak az üszkös romok mellett melegedtünk fel néha. Volt, akinek a füle, az orra, vagy a lába fagyott meg. Sokan összeestek a szenvedéstől. A szél rájuk fújta a havat, hamar kőkeményné merevedtek.

Időnként szovjet síjárőrök oldalról tüzet nyitottak a visszavonulókra. Akit eltaláltak, elvérzett. A többi ment tovább, nem törődve a haldoklóval. Mit is tehettek volna, hiszen alig volt jártányi erejük? Aki segíteni akart, legtöbbször maga is ott veszett.

Hóval belepett halottak százai jelezték az utat. A visszavonuló német gépkocsik nagyokat huppantak rajtuk, a „szövetségesek” pedig szidtak, átkoztak bennünket. Le is köpdöstek sok magyart. Semmit sem tudtunk tenni ellene. De megjegyztük magunknak.

Az én csoportomba először alig tízen tartoztak, aztán mind többen csatlakoztak hozzám. Ösztönösen igyekeztem elkerülni a nagyobb községeket, városokat, ahol németekre lehetett számítani, nehogy — védelmükre — visszatartsanak. Szerencsére a térképemet sikerült megmentenem, ami nagyon jó szolgálatot tett ebben a helyzetben.

Amikor pedig jó messze kerültünk a frontról, a csoportok hosszú menetoszloppá alakultak. Itt már csak egy-egy repülőtámadás ért bennünket, amely nem jelentett nagy veszélyt. Közben a hőmérséklet is emelkedett, s alig volt kevesebb mínusz 20 foknál.

Kissé felszabadultan meghánytuk-vetettük magunkban a dolgokat. Be-

szélggettünk a szörnyű élményekről és az a vélemény alakult ki mindnyájunkban, hogy cserben hagytak bennünket. Elsősorban a németek, de a magyar vezetés is. Olyan hangok kezdtek hallatszani, hogyha még egyszer az életben haza jutunk, leszámolunk az otthoniakkal. A magyar határt átlépve még „a csecsemőket is kiirtjuk”. Persze nem a csecsemőkre, hanem másokra gondoltak. Azokra, akik saját hatalmuk fenntartásáért attól sem riadtak vissza, hogy egy hadsereg 250 ezer katonáját feláldozzák.

Koroszteny város körzetébe érve a megmaradt csoportokat egységekbe szervezték. Innen talán egy hónap múlva indultunk haza vasúti szállítással. A határtól kezdve egészen Tolnáig le sem szállhatott senki a vonatról. Tolnán pedig zárt rendben azonnal a laktanyába vonultunk, ahol egészségügyi zárlat címen egy hónapig őrizet alatt tartottak bennünket.

Valóban, sok volt a testi, de még több a lelki beteg. Olyan, aki megelégette ezt a világot és valami újat szeretett volna. Valamilyet, amit nem ismert, csak a képzeletében alakított ki magának. Azt nem tudta még, hogy ennek elérését egyszer majd az a hadsereg teszi lehetővé, amely ellen őt a Donnál harcba vetették. És elérkezik ide is az a hadsereg, hogy megszabadítsa az országot attól a „szövetségesétől”, amely leköpte a magyar katonát és puskatussal verte szét a kezét. És a németekkel együtt azoknak is menniük kell, akik az ilyen szövetséget létrehozták.

*

A karanténból kikerülve ismét „emberek közé be nem oszthatónak” minősítettek. Így lettem ezred 2. segédtiszt Szendrey József százados (1. segédtiszt) mellett, akivel jól megértettük egymást. Ennek pedig az a magyarázata, hogy a németekről alkotott véleményünk meglehetősen azonos volt, bár nem gondolkozott olyan „szélsőségesen” mint én.

Engem olykor elkapott az indulat. Táplálta bennem a haragot Géczy Iván alezredes is, akivel ismét szoros kapcsolatot teremtettem. Ő sok mindről tájékoztatott, ami a városban és az országban végbement, sőt a szovjet—német katonai helyzetről is, amit külföldi rádióadásokból tudott meg.

Egyszer aztán az új ezredparancsnok, Szász János ezredes a tisztí étkezdében ilyen kijelentést tett:

— Ha a németek bejönnek az országba, akkor lefekszünk.

Felugrottam és felháborodottan tiltakoztam:

— Ezredes úr, egy magyar tisztí étkezdében ilyen kijelentést tenni nem lehet. Ez már hazaárulás.

Vitéz Szász János jóval béketűrőbb volt, mint Matlár Árpád, de a szavaim végéig sértették és menten kiutasított az étkezdéből, hozzáfűzve, hogy oda többé be sem tehetem a lábam.

Amikor aztán 1944. március 19-én valóban bejöttek a németek Magyarországra, Szekszárdot csupán két oldalkocsis motorkerékpáron érkező négy német katona „foglalta” el. Vitéz Benkei vezérőrnagytól egy törzsőrmester vette át a helyőrségparancsnokságot. Közben két stuka keringett a város felett.

Riadóztatták a helyőrséget. Én azonnal a 18/I. zászlóalj parancsnokságá-

ra siettem, ahol Demeter Ferenc alezredes tisztigyűlés tartására készült. Egyelőre azon tanakodtak, hogy mit kell csinálni ebben a helyzetben, mert felsőbb utasítás még nem érkezett.

Teljesen kikeltem magamból, hogy most, amikor azonnal tenni kell, utasításra vár a zászlóaljparancsnok. Rövid programbeszédet tartottam a beérkezett tiszteknek.

— Néhány katona verje ki azt a pár németet Szekszárdról, mi pedig teljes fegyverzettel és lőszerrel, konzervvel megrakott kocsikkal vonuljunk a Mecsekbe. Az erdőkből majd lecsapunk a németekre és ott lövük őket, ahol érjük.

Demeter alezredes rákvörösen hallgatta, amit mondtam. Talán a szíve ezt is diktálta, de az esze kevésbé. Különösen ezért, mert sok volt a sváb származású tisztje, akikben egyáltalán nem bízhatott meg.

Szépen beszélt velem:

— Nem lehet fejjel a falnak menni. Megvárjuk, amíg parancsot kapunk.

A tiszték közül egyesek nekem támadtak:

— Miféle hang ez? Még felelni fogsz ezért!

Demeter alezredes csitította őket és hintapolitikus módjára alkudozni kezdett velük. A többség a németbarátság oldalán állt, csak kevesen hallgattak. A végén már Hitlert is dicsőítették.

Szidtam őket, aztán eltávoztam. Néhány nap múlva Géczy Iván bizalmas információ alapján megtudta, hogy a Gestapo megfigyelés alatt tart engem. Menten közölte is velem és kért, hogy nagyon vigyázzak magamra. Ne menjek sehová. Mi is csak „véletlenül” találkozunk és rövid ideig beszélgessünk.

A mozgósított 18. gyalogezredet 1944 augusztusában ismét a frontra irányították. Csakhogy a front már a Kárpátokban volt.

En megint „emberek közé beosztható” minősítést kaptam. Mint az I. zászlóalj géppuskás századának a parancsnoka jutottam egészen Kolomea környékére. Ám alig értünk ki, ismét „emberek közé be nem oszthatóvá” váltam és úgynevezett állászemrevételező tiszt lettem. Az volt a feladatom, hogy a Hoverla hegység és Körösmező környékén jelöljem ki azt a védőállást, ahová a szekszárdi 10. hadosztály szükség esetén visszavonul. Néhány műszaki katonát adtak mellém, akiknek cövekeket kellett készíteniük és azt a tüzelőállások helyén leverniük.

Jártuk a hegyeket, erdőket, csodáltuk a szép tájakat és dolgoztunk. Egy havasi tejüzem közelében laktunk, innen indultunk el reggelenként és ide tértünk vissza késő délután. Nem erőltettük meg magunkat. Tudtuk, hogy amit csinálunk, annak semmi haszna nincs. Ha a szovjet csapatok a Volgától idáig jutottak, elmennek tovább is. Sajnos, Magyarországra tolnak el a harcok, ha csak közbe nem jön valami...

Október 10-én parancsot kaptam, hogy vonuljak be Técsőre és vegyem át a géppuskás század parancsnokságát. Október 14-én érkeztem Técsőre, ahol megtudtam, hogy a szovjet csapatok már elérték Magyarországhatárát, sőt a Tiszán is túljutottak. A 10. hadosztályt vasúti szállítással a Duna—Tisza közé irányították, hogy tartóztassa fel a szovjet támadást.

Október 15-én a rádióban elhangzott Horthy proklamációja, amit az

ezred tisztikarának nagy része ellenszenvvel fogadott. Én annál kevésbé. Végre! — gondoltam magamban, talán még megelőzhető lesz, hogy Magyarország teljesen hadszíntérré váljék. Menten sorakoztattam is a századot és kihírdettem:

— Teljesítjük a kormányzó úr parancsát. A további harc céltalan, sőt hazaárulás. Nem tesszük tönkre Magyarországot!

A katonák többsége láthatóan egyetértett velem, néhányan azonban ki-fejezték nemtetszésüket. Amikor nemsokára újra megszólalt a rádió és Szálasi hatalomérvételét közölte, az emberek előtt bandita és más jelzőkkel illettem a nemzetvezetőt. Szinte magamon kívül voltam elkeseredésemben.

A fasiszta érzelmű tisztek nekem rontottak. Fenyegettek, hogy most el-jött a leszámolás ideje. Eleget túrték már tőlem.

Nem is kellett sokáig várnom. Amikor vasúti szállítással a megjelölt cél-hoz jutottunk, a hadosztályparancsnokság már megkapta Winkelmann SS-tábornoktól a letartóztatásomra vonatkozó parancsot.

A vasúti szállítás alatt azonban történt még valami. Hatvanban zsidó munkaszolgálatosok dolgoztak az állomáson. Észrevettem, hogy egy keret-legény lapáttal jó néhányszor rásújtott az egyik munkaszolgálatosra. A sze-rencsétlen ember már a földön fetrengett, a keretlegény még akkor is ütötte. Elkaptam a méreg. Kicsavartam a kezéből a lapátot és a fejére csaptam vele. A katonáim leugráltak a vonatról és folytatták.

A többi keretlegényt is eltángálták. Akadtak azonban olyan katonák, akik a keretlegények védelmére keltek. Ebből aztán tömegverekedés lett. Alig lehetett lecsillapítani az embereket.

Ennek a híre is hamar eljutott az „illetékesekhez”. Mindent tudtak ró-lam; ez akkor derült ki, amikor Adonyban, a hadosztályparancsnokság harcálláspontján, Botond Béla vezérkari őrnagy a K-tiszt jelenlétében fel-olvasta előttem a letartóztatási parancsot. Részletesen taglalva ismertette azokat a cselekményeimet, amelyek nem tetszettek az SS-nek. Volt abban hazaárulás, zsidómentés, nemzetvezetőgyalázás. Mindezekből olyan követ-keztésre jutott, hogy én egy hazaáruló, plutokrata zsidóbérenc vagyok, aki fölött majd a katonai bíróság ítélezik.

És egyáltalán nem éreztem magam jól, amikor a K-tiszt megállapította, hogy halálbüntetés vár rám.

A K-tiszt sürgős tennivalóra hivatkozva eltávozott és ekkor Botond Béla megerősítette azt, amit a K-tiszt mondott.

— Önre halálbüntetés vár. Nincs más, tagadnia kell. Lehetővé teszem, hogy tanukat szerezzen. Rendelkezésére bocsátom a gépkocsimat. Menjen el a zászlóaljához, a többi a maga dolga. De adja tisztii becsületszavát, hogy nem szökik meg és mindjárt visszatér.

Láttam rajta, hogy őszintén beszél. Köszönettel elfogadtam az ajánlatát és becsületszavamat adtam, hogy visszajövök. A zászlóaljnál sikerült is tanúkat szerezni, mégpedig Arató Róbert és Cseh Aladár zászlósok, valamint néhány katona személyében. Tudtam, bennük megbízhatom.

Amikor visszaérkeztem Adonyba, mindjárt jelentkeztem Botond Bélánál. Ő akkor négy szemközt elmondta, hogy teljesen céltalannak tartja a háborút. A németek miatt azonban semmit sem tehet, mert minden lépését szemmel tartják. Szidta a K-tisztet, aki a németekkel teljesen egy húron pendül.

Másnap gépkocsin, két fegyveres kísérelővel indultam Budapestre. A parancsnok, egy hadbiztos százados mellém, egy géppisztolyos katona pedig a gépkocsivezető mellé ült. A százados nevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy nagyon barátságos volt. Mintha nem is fogoly, hanem a tiszt-társa lennék.

Sokat beszélgettünk. Hangsúlyoztam, hogy a németek feláldozzák Magyarországot a saját érdekeikért. Rettenetes szenvedés vár a magyar népre, különösen Budapest lakosságára.

Ő azon töprengett, hogyan lehet az, hogy Magyarországon egy magyar tisztet egy SS-tábornok letartóztatathat? Sehogyszem tudta megérteni. Ráadásul még neki is közre kell működnie ebben a megalázó „játékban”. Arra azonban gondolni sem mert, hogy elengedjen. Az életével játszott volna. Nem is kívánhattam, hiszen ki tudhatta, hogy a kísérelő katona vagy a gépkocsivezető milyen beállítottságú? Akkoriban az erkölcs már teljesen a feje tetejére állt. Néha a legjobb barátja döfte az ember hátába a kést.

Lassan haladtunk. Német járművekkel volt tele az út. Az egyik oszlop északra, a másik délre igyekezett. Úgy tűnt, hogy ebben a kavargásban már több a kapkodás, mint a tervszerűség. Egyes helyeken nyilasok igazoltattak bennünket és volt nagy szitkozódás, amikor az okmányokból kiderült, hogy egy fogoly ül a gépkocsiban. Olyan fogoly, akit a Margit körüti börtönbe kísérnek, s előzőleg még a Bécsi kapu téri nyilasházban is be kell mutatni. Kísérelőmnek a könny is kicsordult a szeméből, amikor egyik-másik nyilas szembeköpött engem. Túrnöm kellett, mert kinek hiányoztam volna, ha mondjuk valamelyik kiráncigál a kocsiból és agyonlő? Ebben az időben már a törvényesség látszatát sem tartották be.

Szerencsétlen helyzetemben olykor felcsillant, olykor pedig elhalványult az életben maradás reménye. Talán a tanúim majd bizonyítanak. De meghallgatják-e őket? Botond Bélára gondoltam, aki nem kis kockázatot vállalt a megmentésemért. (A felszabadulás után ezt a tettét igazoltam is neki.)

Kisérelőm is derék ember volt. Vállalta, hogy eljuttat egy levelet az egyik budapesti ismerősömnek. Sebteben írtam néhány sort, hogy a Margit körüti börtönbe kerültem. Ha bármi is történik, legalább ennyi maradjon rólam.

Szinte sokkot kap az ember, amikor csikorogva bezárul mögötte a börtöncella ajtaja. Különösen, ha előzőleg belökik oda és még utána is rúgnak. Aki pedig ilyenkor önérzéteskedni próbál, azt alaposan megleckéztetik.

Ilyen helyzetbe kerülve már nem tudom megmondani, hogy mennyi idő múlva ocsúdtam fel. Csak álltam, anélkül, hogy valamit is észleltem volna magam körül. Egyszer aztán kezdtek kirajzolódni a tárgyak körvonalai: a priccs, a hokedli, rajta egy kancsó és pléhpohár.

Nem valami nagy kényelem, de le lehetett ülni. A priccs szélére. Itt nem bántanak. Legalábbis addig, amíg újra nem csikorog a zár. A Bécsi kapu téri nyilasházban ugyanis éppen eleget kaptam. Volt ott egy tűzérőrnagy, hegyes cügos cipőben, fekete nadrágban, nyilas karszalaggal. Nádpalcát suhogtatott a kezében. A szobájában a falnál, géppisztollyal a hóna alatt, szétvetett lábakkal egy „nyilas testvér” állt. Mozdulatlanul, mint valami gárdista. Féktelen gyűlöletet tükröző szeme elárulta, hogy nem ismer tréfát. Csak akkor mosolyodott el, amikor az őrnagy a palcával a fejemre sújtott.

Váratlanul ért az ütés. Egy pillanatra szinte elsötétült előttem a világ. Védekezésül önkéntelenül felrántottam a karom. A második ütest már arra kaptam. És szaporázta az őrnagy, mint valami eszelős.

— Kikkel szűrted össze a levelet, te hazaáruló..., te plutokrata..., te, te rühes zsidóbérenc?

Eltalálta a fülem. Beszakadt. Éreztem, csordogál a vér. Védekezésül a szőnyegre vettem magam, akkor pedig hegyes orrú cipőjével rugdosott és csak úgy szórta a szidalmakat. Hiába mondtam volna, hogy senkivel sem „szűrtem össze a levelet”, hogy egyetlen angol kémét vagy orosz bolsevikot sem ismerek, még azt sem tudom, hogy mi az a plutokrata. Egyedül az erőszakot gyűlölöm. Azt, amit ő is csinál, fölénye tudatában. Torkig vagyok a háborúval, a gyilkolással, a féktelen pusztítással. Azzal, hogy a német fasiszmus saját érdekei szolgálatában feláldozza a magyar népet. Ennyi az egész.

Abbahagyta. Felálltam, leköpött. Csak akkor töröltem le, amikor a pincébe kísérték. Napokon át ismétlődött a tortúra.

Aztán ide szállítottak, a Margit körüti börtönbe. Még mindig kábult voltam. Tapogattam a fejem. Az izgalom ugyan tompította a fájdalmamat. Őszintén bevallom, féltem. Hallottam a VKF—2-ről, tudtam, hogy aki ennek a szervezetnek a kezébe jut, az lemondhat minden reményről.

Kint szürkült. A magasan levő rácsos ablakon át alig szűrődött be már fény. Végigdőltem a priccsen. A szomszéd cellában valaki állandóan köhécselt.

A folyosón egyenletes léptekkel járt fel, s alá az ór. Csizmája nagyokat koppant. Fáradt voltam, elnyomott az álom.

Dörömbölésre riadtam fel. Vacogott a fogam a hidegtől. Kinyílt az ajtó. Bedobtak két pokrócot. Elrendezkedtem valahogy és újra lefeküdtem. Legalább melegben legyek. Kívülről motorzúgás, dübörgés hallatszott be, néha pedig egy-egy távoli robbanás. Figyeltem, s közben ezernyi gondolat járt az eszemben.

Reggel elvitték a két pokrócot, aztán beadtak egy seprőt, lapátot a takarításhoz. A szemben levő cella ajtajában egy ezredest pillantottam meg, Kádár Gyulát. Halkan kérdezte:

— Te miért vagy itt?

— A vád hazaárulás, nemzetvezető-gyalázás és zsidómentés.

— Hm... Nehéz lesz...

— Gondolom.

— Tudod ki van a szomszédban?

— Nem.

— Kállay Miklós, mellette pedig Kánya Kálmán.

Elhallgattunk. Szinte futva jött az ór. Odaért, megállt.

— Ki pofázott? — kérdezte, s feleletet sem várva akkorát rúgott belém, hogy elterültem a priccsen.

Később ismét csikorgott a zár és kinyílt az ajtó.

— Szedje a cókmókját! Máshová kerül — hangzott az utasítás és menten el is indultunk. Az ór a földszintre irányított, egy kétszemélyes cellába. Itt találkoztam Molontay Károllyal.

Az ő társaságában már elviselhetőbbé vált a börtönélet. Mindjárt meg-

tudtam, hogy 23 éves és mezőkövesdi. Egy hadifoglyokból szervezett partizancsoport parancsnokaként, repülőn érkezett Magyarország fölé és társaival Ajnácskőn szállt le ejtőernyővel. Az akció nem sikerült, a csendőrök csaknem mindnyájukat kézrekerítették, Kuznyec szovjet rádióst is.

Molontay Károly száználmas helyzetében is jókedélyű maradt. Bizott abban, hogy a szovjet hadsereg hamarosan eljut Budapestre. Mondta is a foglárnak, hogy nemsokára fordul a kocka és aki most kint van, az lesz itt bent, a mi helyünkön. Az őrmester néha-néha bejött hozzánk egy kis eszmecserére, mert már nemigen hitt a németek és nyilasok „végső győzelmében”. Ha az oroszok Sztálingrádtól eljutottak Magyarországra, akkor nehezen állítjuk meg őket a Duna vonalában. Ennyit ő is megértett. És hogy a kedvünkben járjon, egy alkalommal egy egész csajka babfőzeléket csempészett be hozzánk.

Kockázatos játék volt. Mi azonban semmivel sem törődve, percek alatt befaltuk az egészet. Végre valamit éreztünk a gyomrunkban. Mert a „fogolymenü” mindössze napi negyed kiló kenyérből és kétszer három deci levesből állt, ami igazán nem sok az életben maradáshoz. Élcelődtünk is egymással:

— Csak semmi mozgás, mert lefogysz.

Ültünk, feküdtünk, bámultuk a falakat. Olvasni még nyilas újságot sem lehetett.

Egyszer heverészás közben kinyílt az ajtó és belépett egy nyilas karszalagos főhadnagy a foglárrel. Molontay Károly felállt, én maradtam. A főhadnagy rám mordult.

— Ugorjon fel!

— Kinek? — vettem oda.

— Én vagyok a fogházparancsnok. Majd megtanítom magát! — ordította, sarkon fordult és kiment.

Nemsokára visszajött a foglár és közölte, hogy a főhadnagy úr két hétre minden kedvezményt (levélírást, élelembehozatalt, sétát) megvon.

Csak egyet sajnáltam, a sétát. Az a napi kétszer félóra volt az egyetlen jó az életünkben.

Egyébként a sétákat a börtön hátsó udvarán rendezték. Párosával, lépést tartva haladtunk, vagy egy méterre követve egymást. Beszélni nem lehetett.

Az épület tetejéről géppuskák csöve meredt ránk, figyelmeztetésül, hogy aki szökni próbál, vagy fellázad a rend ellen, menten kapja a sorozatot. Dehát ki tudott innen megszökni? Az öt méter magas kerítés fölött még — befelé hajló vastartókon — több sor szögesdrót is feszült.

Mégis kellett a séta. Láttuk az eget, a felhőket, hallottuk az utca zaját. És láttuk a kivégző falat, ahol agyonlőtték a halálra ítélteteket, vagy akiket éppen akartak.

Igaz, az akasztófa sem hiányzott, aminek séta közben rendszerint csak a helyét láthattuk. Ez pedig egy fából kiképzett tok volt a földben, amibe pontosan beleillett a sötétbarnára festett fahasáb, felül csigával, a törzsén kampóval. Ennyi csupán az akasztófa. Egyszer hagyták kint, talán azért, hogy megismerjük.

Mint már mondtam, beszélni tilos volt. Az örök árgus szemekkel figyel-

tek minket. Csak hasbeszélő módjára tudtunk szót váltani egymással, mégis sok mindenről értesültünk. Akit azonban tetten értek, aligha kerülte el a verést. Egyes örök nem válogattak az eszközökben. „Ebsont beforr” — vihogtak azon, aki jajveszékelt. Így jártam én is.

A napi két félóra séta tehát megszűnt számomra. Molontay Károly azonban mindig ellátott friss hírekkel. Partizánjaival valami módon állandóan kapcsolatban állt. November közepén már azt is tudta mindig, hogy kit végeznek ki másnap, vagy kit visznek Sopronkőhidára. Mert megkezdődött az elszállítás. Budapestet a szovjet csapatok több irányból megközelítették. November végén éjszakánként már hallottuk a tüzérségi lövedékek robbanását és sűrűsödtek a légiriadók is. A kivégző falnál pedig minden hajnalban lövések dördültek el. Kettő a fejbe, kettő a szívbe. Ez volt akkor a szabály.

Köd nehezedett Budapestre 1944-ben azon a november végi éjszakán, amikor a Margit körüti börtönben kinyílt a cellám ajtaja. Kulcsosomóját csörgetve lépett be a foglár. Félálomból felriadva néztém rá. Vajon mit akarnak ilyenkor?

— A parancsnoki irodába megyünk — mondta nekem.

Ilyen helyen nem szokás kérdezősködni. Minek tegyem ki magamat valamilyen kellemetlenségnek, durvaságnak? Különben is baljós előérzeteim támadtak, amelyek inkább gondolkodásra, mint beszédre hangoltak.

— Induljunk! — szólt rám a foglár, amikor magamra vettem a zubbonyom.

A folyosón csendőrök jártak fel és alá. Csizmájuk sarkának koppanását ütemesen visszhangozták a falak. Közömbös arccal méregettek kakastollas kalapjuk alól.

A parancsnok szobájában az íróasztalnál egy alhadnagy ült. Amikor beléptem hozzá, minden teketória nélkül kezdte:

— Azonnal elhagyja a fogházat.

Erre igazán nem számítottam. Földbe gyökerezett lábbal álltam előtte. Hirtelen megörültem, hogy kiszabadulok innen. De mindjárt rádöbentem arra, hogy éjszaka, amikor elsötétítés van egész Budapesten és német megnyilas járőrök cirkálnak az utcákon, kész öngyilkosság kilépni a kapun.

Az asztalon álló vekkerre pillantottam. Éppen 11 óra volt.

— Kérek engedélyt, hogy reggelig a börtönben maradhassak — mondtam izgatottan.

— A parancs, az parancs! Csak nem képzeli, hogy megfosztom személyes szabadságától, ami pontosan éjfélkor kezdődik? — válaszolt gúnyosan, majd elém tett egy nyugtát: Írja alá! — utasított.

Megkaptam az órát, a pénztárcámat, a zsebkésemet és a nadrágszíjamat. Külön a gombjaimat és a rendfokozati jelzésemet, melyeket még a le tartóztatásomkor vagdostak le a köpenyemről. Tűt, cernát is adott.

— Szedje rendbe magát! — szólt és intett a foglárnak, hogy kísérjen vissza a cellámba.

Molontay Károly kissé elámult, amikor elmondtam neki a történeteket és meghánytuk-vetettük a dolgokat. Ő akkor már tudta, hogy Sopronkőhidára szállítják, de az én helyzetemet sem találta irigylésre méltónak.

— Ha „megúszod” ezt az éjszakát, akkor állj át a szovjetekhez! — biztatott még utoljára.

Az alhadnagy néhány perccel éjfél előtt adta kezembe az elbocsátó levelet és külön egy parancsot, hogy a 18. gyalogezred parancsnokságánál kell jelentkeznem. Aztán a foglárrel együtt kikísért a külső kapuig és szinte kipenderített az utcára.

A kapu bezárult mögöttem. Ha egy járőr éppen arra halad el, még viszalépní sem tudtam volna.

A falhoz lapulva figyeltem. Először csak motorzúgást és távoli ágyúdörögést hallottam. A szűk cella után most túl tágasnak tűnt a végtelen sötétség, amelyben millió veszély rejtőzik. S egyszer csak géppisztoly-sorozat-lövések hangja ütötte meg a fületem. Nem is olyan messziről jöhetett.

Itt még nincsenek harcok, csak „céltablák” vannak. Olyanok, amelyek nem lőnek vissza, mert nincs fegyverük, de véreznek és szenvednek — gondoltam magamban. És ha egyszer visszalőnének? Vajon lehetne-e akkor Magyarországon szabadon gyilkolni? Merne-e valaki is ártatlan emberekre fegyvert fogni?

*

Harcokcsik közeledtek. Dübörgésüktől remegett a föld. Megborzongtam. A hideg nyirkos levegő, csontomig hatolt. A ködből tompított, kék fényű lámpák bukkantak elő. Sorban. A harcokcsik a Margit körúton a Duna felé tartottak. Hamar el is tűntek.

Elindultam. Át az úton, a másik oldalra. A rokonaimhoz akartam eljutni, a Magdolna utca 10/b-be, Szilágyiékhoz. Hosszú az út odáig. A Duna felől puska- és géppisztolylövéseket hallottam.

Nem sokat mentem, amikor egy mellékutcában lépések zajára lettem figyelmes. — Valami járőr lehet. Ki más mászkálhat ilyenkor éjszaka? — gondoltam. Befordultam egy másik utcába. Siettem. Egészen kimelegettem. És egyszer ismét közeledő lépéseket hallottam. Egy romos épület bejáratánál elrejtőztem. Aztán szétnéztem az udvaron. Csend volt. Téglatörmelékekbe botlottam. Leültem egy téglacsomóra. Hallgatóztam. Nemsokára ismét fájni kezdtem. Azt hittem, nem bírom ki reggelig.

Amikor világosodott, emberek jelentek meg az utcán. Nem sokat vártam, én is közéjük sodródtam. Már nem tűntem fel különösebben. Sikerült is a Ferenc József hídon át a Magdolna utcáig eljutnom, anélkül, hogy igazoltattak volna.

Rokonaim meglepődtek amikor elbeszéltem kalandjaimat. Kevés élelmüket is megosztották velem.

A terveimről hallgattam. Arra gondoltam, hogy addig maradok, ameddig csak lehet. Ám a nyilasok mindenütt szökött katonákat kerestek és nemcsak a szököttekkel, bűjtatóikkal is véresen leszámoltak. Nem sodorhattam veszélybe jótevőimet. Néhány nap múlva elindultam a frontra. Búcsúzásakor azt mondtam, hogy hamarosan visszajövök — de az oroszokkal együtt.

Kissé meghökkenve néztek rám. Mintha még mindig nem józanodtak volna ki. A németek győzelméről, a csodafegyverek bevetéséről terjesztett propaganda az egyszerű emberekkel is elhitette, hogy Budapestre soha sem te-

szik be a lábukat az oroszok. Pedig az éjszaka csendjében már jól idehalatszott az ágyúdörgés. És egyre erősödött.

Kelet felől Aszód és Gödöllő között állt a front. Ott kellett jelentkeznem a 18. gyalogezrednél. Az ezredparancsnokságtól az I. zászlóaljhoz irányítottak, amelynek vitéz Variházy Oszkár alezredes volt a parancsnoka.

Barátságosan fogadott. Elmondtam neki a történeteket, ami nagyon érdekelte őt. Mivel pedig csak ketten voltunk és senki sem hallhatta, hogy miről beszélünk, javasoltam, hogy az egész zászlóalj álljon át a szovjet hadsereghez.

— A történelem sohasem fogja megbocsátani, ha német érdekekért feladozzuk Budapestet — érveltem, de Variházy alezredes pisztolyt rántott és rám mordult:

— Hazaáruló! Tiszt létére ilyen aljasságra lenne képes! Lesz gondom magára. Takarodjon!

Tisztelegtem, sarkon fordultam.

Talán provokátornak tartott? Lehetséges. Sok volt belőlük akkoriban a hadseregben. Engem azonban évek óta ismert. Németellenességemről „hírhedt” voltam.

Morfondíroztam magamban: vajon komolyan mondta, hogy „lesz gondom magára”? Nem ad-e a K-tiszt kezére? Elhatároztam, hogy nagyon óvatos leszek és az első adódó alkalommal átállok a szovjet hadsereg oldalára. Lehetőleg minél több emberrel.

Másnap át kellett volna vennem a géppuskás század parancsnokságát. A dolog azonban eléggé balul ütött ki, mert éjszaka a géppuskások, Várhegyi József törzsőrmeister irányításával, nagyrészt átmentek a szovjetekhez. Már előbb megtették az előkészületeket. Akkor, amikor megtudták, hogy Szekszárd és a környéke felszabadult. Nem kellett tehát tartaniuk attól, hogy megtorlásul kiirtják a családjukat.

Az átállás megszervezésének gyanúja rám terelődött, pedig Várhegyiek nem avattak a titkukba. Nem is találkoztam még velük, amióta visszajöttem a börtönből. Igaz, amit tettek, nagyon kedvemre való volt. Dehát ez még nem lehetett ok a felelősségre vonásra. Nem is kérdeztek tőlem semmit, amikor a III. zászlóalj védőkörletébe tartozó harcélőrs parancsnokául osztottak be, amely alig egy szakasznyi erő volt csupán.

A harcélőrs vagy 150 méterre lehetett az első vonaltól. Drótakadály és aknamező védte a meglepetésszerű támadástól. Az aknatelepítés terve azonban ismeretlen volt előttem, így a szovjet csapatokhoz való átállás nagyon kockázatos vállalkozás lett volna.

A harcélőrshez széles árokban lehetett előrejutni az első vonalból. Ezen a részen egy villámgéppuskákkal jól felszerelt német lövészegység helyezkedett el. A környéken sehol másutt nem lehetett németet látni.

A magyar katonák idegileg már szinte teljesen kimerültek voltak. Közéjük is eljutott a letartóztatásom híre és az, hogy a háború ellenzőinek a pártján állok. Előbb óvatosan, aztán nyíltabban beszéltek. Szinte követelték, hogy menjünk át a szovjetekhez. Volt, aki önálló vállalkozásban sikeresen el is jutott a túloldalra. Nem robbant fel az aknamezőn, nem is lőttek rá, de egy szakaszt átvinni nagyon kockázatos vállalkozás lett volna.

A tervet december 8-án alakítottam ki magamban. Előttünk mind több fegyver szólalt meg, amiből arra következtettem, hogy a szovjet csapatok támadáshoz készülnek. Azt is világosan láttam, hogy a támadás súlya tőlünk balra, Aszód—Vác irányában lesz.

A várható támadás csalhatatlan jele volt, hogy a mögöttünk levő német századot „visszavonták” és helyére magyar egység került. A szovjet fegyverek előzőleg főként a németekre összpontosították a tüzüket, most pedig „hallgattak”.

A tapasztalataimról és a várható eseményekről tájékoztattam néhány megbízható katonát. Elmondtam az elképzelésemet is. Azt, hogy a támadás megindul, a gyenge magyar védelem pedig képtelen lesz ellenállni. Elkezdődik a visszavonulás. A támadást azonban itt a mi környékünkön lelassítja majd az erdős terep. Mindenki igyekezzen Gödöllő szegélyéig eljutni, ahol egy meghatározott ponton gyülekezünk. Onnan már nem megyünk hátra.

Más terveim is voltak: az ezredparancsnokságot rábírní arra, hogy az egész ezred tegye le a fegyvert. Távbeszélőn sikerült összeköttetésbe jutnom dr. Schneider Zoltán ezredorvossal, a barátommal, aki egy-két szóból megértette, hogy mit akarok. Küldött is menten igazolást arról, hogy beteg vagyok és az ezredsegélyhelyen, a gödöllői kastélyban kell tartózkodnom.

Igy találkoztam újra Szendrey Ferencel, az ezredparancsnok első segéd-tisztjével, dr. Schneider Zoltánnal, Ulrik Károly hadnaggyal, az ezred vonatparancsnokával és másokkal. Róluk tudtam, hogy hasonlóan gondolkoznak, mint én.

— Ne hagyjátok német érdekekért feláldozni Budapestet — kérleltem őket. — Ha Sztálingrádtól idáig jutott a Vörös Hadsereg, akkor mi tartóztathatná fel további előrenyomulását? — érveltem és elmondtam nekik, hogy mi történt velem a nyilasházban, meg a Margit körüti börtönben. Beszéltem nekik a szörnyű gyilkosságokról, amelyeknek részben magam is szemtanúja voltam. Molontay Károly tájékoztatása alapján igyekeztem meggyőzni őket arról, hogy a szovjet katonák nem gyilkolják le a magyar tiszteket, ha fogságba kerülnek. Hazug propaganda az egész. S ha nem mernek velem együtt átmenni a Vörös Hadsereghez, én majd elősegítem az átállásukat.

Láttam rajtuk, megdöbbenette őket, amit mondtam. Szendrey Ferenc teljesen igazat adott nekem.

— Aljas dolog, hogy német érdekekért feláldozzuk az országot. De hát mit csinálhatunk? Ez a kastély is tele van németekkel. Halomra gyilkolnak bennünket, ha megkísérlünk bármilyen akciót — fejtette ki a véleményét.

Az elhatározásommal valamennyien egyetértettek, de a kockázatot nem merték vállalni. Szendrey Ferenc azonban mégis elszánta magát valamire. Oleátán vázlatot készített az ezred új védőkörletéről, arról a területről, ahová a várható szovjet támadás után vissza kell majd vonulni. Berajzolta a zászlóaljok védőkörletét, a tüzérség helyét, a harcálláspontokat, a szomszédok csatlakozását is.

Elbúcsúztunk egymástól. A vázlat jól megfért a zubbonyom bélésében, egyelőre azonban nagyon égette a bőrömet.

A szovjet támadás 11-én indult meg, súllyal attól a frontszakasztól észak-

ra, ahol az ezredem védelemben volt. Úgy történt minden, ahogy elképzeltem. Vác felé szinte rohant előre a Vörös Hadsereg. Nagy erőket összpontosított oda, Gödöllő irányában csak kisebb erőkkel támadott.

A megjelölt helyen valóban találkoztam volt harcelőörsöm katonáival. Pontosabban csak néhányval közülük, akikhez csatlakoztak mások is. A rend annyira felbomlott, hogy aligha ismerte ki magát valaki.

A kis csoporttal megbeszéltem a tennivalókat. Olyan helyre húzódtunk, ahol árkok, tüzelőállások voltak. Jól el lehetett rejtőzni. Lényeg a mozdulatlanlanság, hogy ne vegyen észre bennünket senki. Arccal persze a szovjetek felé. Egyelőre.

A szovjet tüzérség lőtt. Ezt a poklot nem mindenki bírta idegekkel. Volt, aki felugrott és elrohant. Köztük az egyetlen tiszt, Riezner Gyula zászlós is.

Késő délután motorzúgásra lettünk figyelmesek. Német harckocsik — gyalogsággal — ellenőrkést hajtottak végre. Tőlünk nem messze bukkantak fel. Ekkor az idegeim szinte teljesen felmondták a szolgálatot.

Szerencsére mindenki megértette, hogy a mozdulatlanlanság most élet és halál kérdése. Kábultan feküdtem a lövészgödörben. És egyszer csak megszólaltak a szovjet páncéltörő ágyúk, melyeknek éles torkolatdöreje még ebben a zajban is felismerhető volt. Bizonyára a harckocsikat lövik — gondoltam magamban. Nem is lehetek messze tőlünk.

Figyeltem. A harckocsik jöttek vissza. Rajtuk a német katonák. Merre tartanak... Budapest felé, a műút mentén, tőlünk vagy 150 méterre...

A körülöttem levő katonáknak odakiáltottam, hogy készítsenek elő kézi gránátokat. Ha észrevesznek bennünket a németek és ránk támadnak, védekezünk. De a harckocsik nem fordultak felénk, menekültek. Ekkor hirtelen az a gondolatom támadt, hogy löni kellene őket. Nyilván felderítés volt a céljuk és így majd jelentik a parancsnokságuknak, hogy már Gödöllő szegélyét is elérték a szovjetek. Meg is beszéltem ezt néhány katonával, akik élénk tüzelésbe kezdtek.

Az utolsó harckocsi volt a célpont. A németek leugráltak és villámgéppuskával meg géppisztollyal tűz alá vettek bennünket, de nem közeledtek, hanem lépésről lépésre hátráltak. Néhány sebesültet, vagy halottat vonszoltak magukkal, amíg a fák között el nem tűntek. Közben már szürkült. Figyeltük, vajon nem kerülnek-e meg minket, hogy más irányból támadjanak ránk. Amikor azonban besötétedett, teljesen elcsendesedett a környék. Mi pedig sebesültjeinkkel együtt behúzódtunk a kastély óvóhelyére, ahol a környék lakói közül is többen tartózkodtak.

Az óvóhelyen pártfogókra találtunk, akik a lehetőséghez képest ellátták sebesültjeinket, fekvőhelyet készítettek számukra. Azt tanácsolták, hogy egy lépést se menjünk hátra. Még a gödöllői plébánosnak is ez volt a véleménye. Egy idősebb férfi, aki az első világháború után Oroszországban volt hadifogoly és jól beszélt oroszul, felajánlotta, hogy a tolmácsunk lesz, ha ideérnek a szovjet katonák.

Eszünk ágában sem volt, hogy hátra menjünk, amit azért nem nagyon hangoztattunk, de megbeszéltük, hogy ha esetleg németek jönnének, védekezünk azzal a néhány puskával, golyószóróval, kézigránáttal, ami nálunk volt: nem adjuk olcsón az életünket.

Felváltva őrködünk. Csak az a derék veterán, aki a tolmács szerepét vál-

lalta, az nem hunyta le egy percre sem a szemét. Az óvóhely bejáratánál bámult a sötét éjszakába és hallgatódzott. Nyomasztó volt a csend.

Pirkadatkor valami neszre lett figyelmes. Emberek suttogtak. Aztán óvatos lépésekkel közeledtek. És hirtelen egy árny magasodott fel előtte. Aztán egy másik, harmadik... Mintha a földből nőttek volna ki.

Tolmácsunk valamit odakiáltott. Az egyik árny közelebb jött. Jól kivehető volt, hogy szovjet katona. Beszélgetni kezdett vele. És talán két perc sem telt el, amikor az első belépett az óvóhelyre. Elindult lefelé a lépcsőn, nyomában a második, harmadik, negyedik... Néhányan kint maradtak. Mind lövésre készen tartották a géppisztolyukat.

A parancsnok, egy fiatal alhadnagy, a tolmáctól kérdezett valamit, aki válasz közben rám mutatott. Azután a tolmács útján diktálta a feltételeket:

— A fegyvereket, kézigránátokat rakják egy helyre. Kés sem maradhat senkinél. Akinél azután is fegyvert találnak, azt lelövik.

Úgy látszott, a tolmácsunk jól beajánlott minket, mert a szovjet katonák egészen barátságosakká váltak. Azok is, akik az óvóhely átkutatására jöttek be. Mindent rendben találtak. Ezután már mosolyogva mondták:

— Vojna kaput.

*

Egészen kivilágosodott, mire az óvóhelyet elhagytuk. Tolmácsunktól hálás köszönettel búcsúztunk. Alig mentünk egy darabig, amikor innen is, onnan is magyar katonák csatlakoztak a csoportunkhoz, amely közben vagy 60—70 főre egészült ki.

Az alhadnagy azonban engem egy katonával máshová kísért. Erre akkor határozta el magát, amikor megmutattam neki a Szendrey századostól kapott oleátát. Kézzelel, lábbal próbálta megmagyarázni, hogy hova megyünk, de nem sokat értettem belőle. Annyit mégis sejtettem, hogy valamelyik parancsnokhoz.

Erdőn át bandukoltunk. Mellettem az alhadnagy, mögöttem a katona. Többször az alhadnagyra pillantottam, fiatal volt, szinte még gyerek. Néha mondott valamit. Mintha barátkozni szeretett volna, én azonban értetlenül néztem rá. Nem valami „veszedelmes ellenség” kinézetű. Talán még a légynek sem tudna ártani — gondoltam magamban.

Széles tisztásra értünk, melynek egyik sarkában szovjet katonákat pillantottam meg. Az erdőben elrejtve néhány gépkocsi állt. Jellegzetes parancsnoki törzs. De milyen parancsnokság lehet?

Egy alezredeshez kísért az alhadnagy. Ő előrement hozzá, valamit jelentett katonásan, én pedig várakoztam. Nemsokára előkerült egy tolmácsnő, ugyancsak alhadnagyi rendfokozatban, és németül szólt:

— Kommen sie her!

Ha sokat nem is, de ennyit megértettem. Mondtam azonban, hogy én magyar vagyok. Megnyugtattak, hogy ezt ők is tudják, de magyar tolmács nincs.

Az oleáta érdekelte őket. Kértem, adjanak egy térképet, ami (mutattam)

1:50 000-es legyen. Hozták is. Kinyitottam és ráhelyeztem az oleátát. Az alezredest minden részlet érdekelte.

Aztán megölelt. Egészen jól megértettem, amikor a tolmácsnő fordította a szavait:

— Ez az oleáta sok szovjet katona életét menti meg.

Ám ő a terepen is meg akart ismerkedni a helyzettel.

Egy dombra kellett mennem vele, hogy ott mutassam meg neki azt, amit a vázlat tartalmaz. Tehát még sem lett „Vojna kaput”. Mert ismét tüzérségi és aknavető tűzbe kerültem. Csakhogy az egészen szórványos volt. És az ellenség felől jött.

Dél tájban érkeztem meg két kísérőmmel Máriabesnyőre. Pontosabban a kolostorba, ahol egy szovjet magasabb parancsnokság harcálláspontja volt. Benyomásom szerint hadosztályparancsnokság.

Az egyik emeleti helyiségbe vezettek, ahová nemsokára bejött egy szovjet alezredest és egy magyar hadnagy, akiről hamarosan kiderült, hogy ő a tolmács.

Leültek velem szemben és minden teketória nélkül kezdték:

— Ön nemrég jött ki a Margit körúti börtönből, aztán a frontra került ismét. Ismeri a magyar katonák hangulatát. Mi a véleménye róla?

— Szerintem a legtöbben ellene vannak a háborúnak. Szívesen átállnának. Különösen azok, akiknek a családja olyan területen él, amelyet a szovjet hadsereg már elfoglalt. A fronton való átjutás azonban igen nagy kockázat. Sok a besúgó. A tiszték attól is félnek, hogy itt kivégzik őket.

— Mit tanácsol?

— Meg kellene gyorsítani a támadást. A visszavonulásnál sokan lemaradnának. Védelemben nemigen mernek az emberek átszökésre vállalkozni, mert az alakulatok németekkel vannak megspékelve.

— Mint képzett katona tudja, hogy a támadást utánpótlásnak kell követnie.

— Az igaz. De a magyar hadsereg szerintem erkölcsileg már felbomlott. Kár ezt a lehetőséget kihasználatlanul hagyni.

— Mi a véleménye a röpcédulákról?

— Nálam is van kettő. Arról szólnak, hogy „gyertek át hozzánk, a fogságban jó dolgokat lesz.” Ez azonban alig hihető. Jobban lehetne hatni a hazafiasságra való hivatkozással. Német érdekért ne hagyják elpusztítani Budapestet és az egész országot. A háború rettenetes szenvedést okoz a magyar népnek. Szálljanak szembe a fasisztákkal, hogy Magyarországról minél előbb elvonuljon a háború...

Az alezredest egyetértett velem és arra kért, hogy írjak az elképzelésem szerinti röplapot. Papírt, tintát, tollat tettek elém, én pedig írtam, nagy buzgalommal. Talán egy óra múlva jöttek vissza, amikor már két röplap szövegét is elkészítettem.

Megköszönték, elvitték. Ismét egyedül maradtam. Éreztem, hogy nagyon éhes vagyok már. És mintha gondolatolvasók lettek volna... Belépett egy katona, kezében egy lábas, benne káposzta, hússal, hóna alatt jókora darab, papírba csomagolt kenyér. Egy szót sem szólt, csak letette az asztalra, aztán eltávozott. Éppen evéshez akartam látni, amikor nyílt a másik ajtó. Bejött egy százados, s egy fél vizespohárnyi pálinkát hozott. Mutatta, hogy igyam

meg. Lehajtottam. Jó erős volt. A tiszt mosolygott, én pedig éreztem, hogy a pálinka egyszeriben az ereimbe jut, végigszáguuld rajtam, regenerálja a sejtejemet, amelyek 28 éves koromat meghazudtolva, eléggé ernyedtek voltak.

Amikor a húsos káposztát (borscslevest) és a kenyeret is megettem, egészen normális embernek kezdtem érezni magam. Elnyújtóztam az egyik fo-
telben és vártam. A fáradtságtól és a benti jó melegtől el is bóbiskoltam.

Ajtónyitásra riadtam fel. Az alezredes jött a tolmáccsal. Most már barát-
ságosabbak voltak, mint előzőleg. Ekkor tudtam meg, hogy az alezredes a
propaganda irányítója, politikai tiszt. Közölte velem, hogy azt a szöveget,
amit írtam, jónak tartja és sokszorosítva hamarosan átjuttatják a fronton.
Önként jelentkező magyar katonákkal és repülőőről is leszórják.

Örültem, hogy tehettem valamit azért az ügyért, amit a „tuloldalón” már
előbb elkezdtem, de kibontakoztatni nem tudtam. Ennek a hatása bizonyára
nagyobb lesz — gondoltam.

Közben a sorsomról is döntöttek. Az alezredes megkérdezte:

— Haza akar menni, vagy hajlandó velünk maradni és segíteni bennün-
ket a további harcokban?

Nem sokat gondolkoztam. Kijelentettem:

— Szívesen maradok.

— Rendben van, akkor megkapja majd a beosztását.

Másnap teherautón Hatvanba szállítottak. Egy NKVD parancsnoksághoz
kerültem. Egy szál ruhában. Még fogkefém sem volt. Tetvem viszont bőven.

A működésem tehát fertőtlenítéssel kezdődött. Szinte teljesen új ember
lettem. Hamarosan civil ruhát kaptam, amit szabómesterrel készítették el.
Akkor jött egy NKVD-s ezredes, maga elé állítatott az új ruhában. Vizsgáló-
dott, hogy jól nézek-e ki. Aztán elővett egy díszszobkendőt és a zakóm
felső zsebében szépen elrendezte. Derültek a körülállók.

A katonazubbonyomat megtartatták velem, mert azt mondták, a száza-
dosi rendfokozatomra is szükség lesz néha. Persze nem az utcán. És szap-
pantól a törülközőig minden más felszereléssel is elláttak.

A tolmács Tóth Géza kisújszállási asztalos volt, aki mint az első világ-
háború hadifoglya tanult meg oroszul. Nagyon derék embernek ismertem
meg. Idősebb kora ellenére fáradhatatlanul dolgozott.

Néhány nap múlva fogadalmat kellett tennem. Ennek befejező része így
hangzott: „Ha pedig a fogadalmamat megszegem és bármilyen titkot el-
árulok, a katonai törvények szerint bűnhődöm.”

Kezdődhetett tehát a munka. Az persze nem titok, hogy fő feladatomban a
front mögött maradt SS-ek, német katonák és nyilasok felkutatása, vala-
mint a fogságba esett tisztek kihallgatásában való közreműködés volt az
NKVD-vel, amelyet valamikor CSEKA-nak, majd GPU-nak neveztek és
eléggé félelmetesnek tartottak. Nem tagadom, félelmetes is maradt azok-
nak, akik gyilkoltak, pusztítottak, gátlástalan fasiszták voltak.

Így vettem részt Budapest felszabadításában. Aszód, Gödöllő, Rákoshegy,
Rákosliget, Rákoscsaba, Újpest, Kőbánya és Budapest VIII., valamint IX.
kerülete volt parancsnokságom működési körzete.

Gödöllőn először Matuz Lajos MÁV váltókezelő (Mátyás király u. 27.),
majd Szabó László bognár (Szent János utca 11.) lakásában szállásoltak el.

Itt felkeresett a megalakult kommunista párt néhány vezetőségi tagja és köszönetét fejezte ki a szovjet hadsereghez való átállás megszervezéséért. Úgy vélték, hogy az átállás és a magyar egységek szétzilálódása következtében lerövidültek a harcok és a községet kevesebb kár érte.

Kitől tudták meg, hogy az én maroknyi csoportom átállt a szovjet hadsereghez? Talán attól a veterántól, aki a kastélyban az élete kockáztatásával vállalta a tolmács szerepét? Vagy a plébánostól?

Szinte egybefolytak a nappalok és az éjszakák. Igaz, későn kelt és korán ment le a nap, legtöbbször még az arcát sem mutatta meg. Mintha legszívesebben a felhő mögé bújt volna félelmében, vagy talán szégyenében. Amikor mégis előbukkant, pusztulást, iszonyatot látott. Egy világváros, Budapest vergődött a háború véres karmaiban.

A szovjet csapatok csak lépésről lépésre tudtak előrejutni. A katonáknak minden házért, minden emeletért külön harcot kellett folytatniuk. Sokfelől fenyegette őket a veszély. Néha még onnan is, ahonnan érkeztek. A pincék labirintusában és más rejtekhelyeken elszánt fasiszta németek és nyilasok húzódtak meg, s a kedvezőnek látszó pillanatban tüzet nyitottak. Néhány szovjet katonát megöltek és rövid ideig tartó zavart okoztak.

Ezeknek a lemaradozó orvlövészeknek, civilbe öltözött fasiszta katonáknak, nyilasoknak, csendőröknek a felderítése, elfogása és lefegyverzése volt a feladatom. Fetyával és néhány NKVD-s katonával együtt dolgoztam. Ők egyenruhában, zöld sapkával a fejükön, tüzelésre kész géppisztollyal a kezükben, én civilben, kabátom zsebében pisztollyal.

Óvóhelyről óvóhelyre mentünk. Akna- vagy géppuskatűzben szökellve, kúszva. Én, a civilruhás léptem be először, Fetya követett, közvetlenül az ajtó mellett maradt és összeköttetést tartott a többiekkel. Csak később jött beljebb.

Az óvóhelyek kiéhezett és elcsigázott lakóit a nyilasok állandó zaklatása passzív ellenállásra készítette. Meglehetősen közömbösen viselkedtek akkor is, amikor látták, hogy már túljutott rajtuk a front. Attól tartottak, hogy azok a brigantik még visszajöhetnek.

Először tehát meg kellett nyugtatni az embereket és biztosítani őket arról, hogy többé egyetlen fasiszta sem teszi be oda a lábát. Rendszerint nem volt nehéz a dolgom. Különösen amikor megtudták, hogy a szovjet hadsereg oldalán harcoló magyar katona vagyok.

— Hát van hadseregünk is? — kérdezték, amire én csak azt tudtam felelni, hogy sok magyar harcol a németek ellen.

Ezután már könnyebb volt szót érteni. Hamar előkerültek a nyilasok. Valaki rámutatott az egyikre és sorra következtek a többiek. Néhol szidták, átkozták, sőt nekibátorodva meg is verték őket, mint szenvedéseik legfőbb okozóit. Nem lehetett megakadályozni, olyan iszonyatos volt az emberek haragja. A nyilasokat aztán a szovjet katonák a parancsnokságra kísérték.

Csak az egyik óvóhelyen lőtt ránk valaki. Egy 35 év körüli férfi. Hátul, a fal mellett állt, s amikor közeledtünk, akkor rántotta elő a pisztolyát. Még egy lövést nem tudott leadni. Fetya meghúzta a billentyűt, ő pedig elvá-

gódott. Vértócsa keletkezett körülötte. Civil kabátja alatt SS zubbonyt viselt.

Állítólag senki sem ismerte. Egy nappal előbb került oda valahonnan.

Az óvóhelyen levők rémülten várták a következményeket. A fasiszták ilyen esetben mindenkit lemészároltak. Mi megnyugtattuk őket, hogy senkinek nem lesz bántódása, csak a nyilasok lépjenek elő. Nekik viszont alaposan kijutott a szinte eszüket vesztett emberek ütlegeléséből.

Fetya zöldesszürke szemű, szőke hajú, lányos arcú, magas, masszív testalkatú, 25 éves fiatalember volt. A háború előtt Moszkva egyik gyárában technikusként dolgozott. Tipikus orosz. Az emberi szenvedéstől sokszor annyira megrendült, hogy könnyekre fakadt, de amikor az SS-t lelőtte, az arca olyanra vált, mint valami kőszoboré.

A mai Kulich Gyula térig jutottunk. A front a Baross utcában, 300 méterre lehetett tőlünk. A téren kilőtt és felrobbantott német lövegeket láttunk. Itt-ott sisakos, német és magyar katonák tetemei hevertek. Néhál civilek is, akik talán megkísérelték, hogy élelmet, vagy vizet szerezzenek. Az egyik — istállóvá átalakított — üzletben néhány ló állt és feküdt kiéhezve, sebekkel borítva, sorsuk beteljesedésére várva.

Az előző napi hószállingózás csipkeszerű fehér fátylat borított a robbanások füstjétől megszürkült óra, s a térhez közel az egyik utcában egy sor emberi tetemre is. A falra fröccsent és a ruhákon barnára alvadt vér jelezte, hogy valamennyiüket agyonlőtték. Férfiakat, asszonyokat, gyerekeket.

Megdöbbenve néztük a szomorú látványt.

Az óvóhelyen tudtuk meg, hogy katonaszökevényeket rejtegettek. A nyilasok kihajtották őket és végeztek velük. Az ügyet a „lovagiasság” szabályai szerint elintézték.

— Te leszel az élő magyar tanúja ezeknek a gaztetteknek — mondta Fetya újra, meg újra.

Délben kisütött a nap és leolvasztotta a fehér fátylat a halottak viaszszínű arcáról.

Éjszakánként elcsöndesedett a harci zaj. Csak itt-ott röppent fel a magasba egy piros, fehér, vagy zöld színű rakéta, amely bevilágította a környéket. Néha egy-egy géppisztoly vagy golyószóró rövid sorozata hasított a csendbe.

Közben az NKVD parancsnokságnál fogságba esett német és magyar tiszteket hallgattunk ki. Mi kérdeztünk, ők feleltek. Nem túrtuk, hogy önzeteskedjenek.

Ismét eljutottam a Magdolna utca 10/b-be. Fetyával együtt mentünk, kezünkben bőrönddel, Sót, húst, cukrot, gyertyát, kenyeret vittünk.

Rokonaim, Szilágyi Bélának, Fetyától nagyon megijedtek, de amikor a bőröndöt kipakoltuk, csak ámultak. És ámultak azon is, hogy betartottam az ígéretemet, épségben megjelentem náluk.

Leültünk, elmeséltem újabb kalandjaimat. Bemutattam nekik Fetyát, akivel több mint egy hónapja tesszük azt, amit kell.

Fetya hallgatott, nem sokat értett az egészből. A nagynéném olykor rápillantott. Nem látott még közről orosz katonát. Legalábbis így, sapka

nélkül, szökén, mosolygósan. Mintha nem is négyéves háború lenne mögötte.

A szovjet hadsereg elérte a Duna vonalát. Pest felszabadult. Január 21-én én is ott álltam a Duna partján, közel a Boráros térhez. Köd volt, Budáról csak vaktában lövöldöztek át a németek. Egy-két „élelmes” ember már előjött a pincéből és fosztogatta a környék üzleteit, lakásait, hivatalait. Mindenfelé halottak heverték az utcákon.

Parancsnokságom a Tűzoltó utca egyik házában rendezkedett be. Itt ismét fogadalmat tettem a titoktartásra, majd január 23-án a gödöllői fogolytáborba kerültem, azzal a feladattal, hogy alakítsam meg a 3. vasútépítő dandár II. zászlóalját.

Sok munka előzte meg, amíg a 800 fős zászlóalj felkészült és február 27-én elhagyhatta a fogolytáborot.

FELKAI DÉNES

SPANYOLORSZÁGBAN

A spanyol Nemzetközi Brigádok főhadnagya lettem

Amikor 1937 júniusában Bolognában doktoráltam, már javában folyt a fasiszták támadása a népfront Spanyolországa ellen. Nagy izgalommal léptem át az olasz—francia határt: végre, életemben először, demokratikus országba kerültem. Első benyomásaim nem voltak rosszak. Az „UNITE” egyik rendezvényén összekerültem a baloldali magyar egyesület tagjaival, sőt kivittek Bonneville-be is, amely a Marne folyó partján terül el. A magyar munkások kedvelt kirándulólhelye volt ez: szabad idejünkben ide kirándultak, gondfeledten ettek, ittak, táncoltak. A július 14-i nemzeti ünnepet Le Havre-ban töltöttem. Életem felejthetetlen élménye volt. Sok tízezer francia nő és férfi vonult fel az utcán vörös zászlók alatt, zenekarok, énekszó kíséretében. Nagy transzparenszeket vittek, éltették a spanyol nép dicső háborúját, ütemes jelszavak hangzottak el a francia dolgozók helyzetének a javítására, szidták a Daladier-kormányt. Mindez eddig ismeretlen élmény volt számomra. Körülbelül két hónapot töltöttem Franciaországban, ezalatt megtanultam valamit franciául és az ország életének főleg a pozitív, optimista részét ismertem meg.

1937. szeptember első napjaiban elhatároztam, hogy most már átmegegyek Spanyolországba. Közben barátaim segítségével összeköttetésbe kerültem a Francia Kommunista Párttal. Mint orvost örömmel fogadtak és felajánlották a segítségüket a Spanyolországba való kijutáshoz. Abban az időben ez már nem is volt olyan könnyű. A határ felé utazókat gyakran elfogták, bebörtönözték, majd kitoloncolták. A hajóra szállás sem volt nagyon biztató: a Spanyolország felé tartó hajókat „ismeretlen” tengeralattjárók egyre-másra megtorpedózták. A Francia Kommunista Párt egyik párizsi szervezetében azt javasolták, kérjek spanyol hazatérő útlevelet, így a legkevésbé